Havasi virágok

búvár zsebkönyvek

Móra

KÓSA–F. GYURKÓ

Havasi virágok

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK
MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

ÍRTA KÓSA GÉZA

RAJZOLTA F. GYURKÓ GIZELLA

A BORÍTÓT URAI ERIKA TERVEZTE

A felhő koszorúzta, hósipkás hegyóriások titokzatos világa mindig izgatta a védett völgyekben, síkságokon letelepedett embereket. Odafönn rövid a nyár, hosszú a tél, a tavasz meg az ősz ismeretlen. A szelek sohasem nyugosznak, kristálytiszta a levegő, és igen erős a napsugárzás. Éles sziklatarajok, szakadékok, kőgörgetegek teszik vadregényessé a tájat. A növények és állatok sohasem szűnő, kemény harcot vívnak az életért, minden tenyérnyi helyért. Némelyek csak az erdők felső széléig, mások az örök hó határáig hatolnak fel.

A hegyekben felfelé haladva csökken a hőmérséklet, 100 méterenként 0,5–1 °C-kal, a termőtalaj pedig egyre vékonyodik. A másmás igényű növények a nekik leginkább megfelelő szinteken telepszenek meg. Ezért a hegyek, havasok világában kicsiny területeken is káprázatos a változatosság. A növények a havasokban törpébbek, szőrösek, leveleik húsosak vagy bőrneműek, igazodván a szélsőséges környezeti hatásokhoz, a nagy napi hőingadozáshoz stb. És mégis a rövid nyár itt soha nem látott gazdagságú és színpompájú virágzással köszönt be.

A magyar ember havasnak mondja a hegységeknek az erdőhatár fölötti részeit. Ez a mi éghajlati övünkben 1500–2400 m tengerszint feletti – az északi és déli oldalakon eltérő – magasságban kezdődik.

E kis könyvecske Európa nagy hegységeinek jellemző havasi növényeivel kívánja megismertetni az olvasót. Többségük *szigorúan védett*, tilos letépni, kiásni őket! Köszöntsék ismerősként a hegyek virágai a csúcsokat járó kirándulókat.

Könyvünkben a ○ jel évelő, a ⊙ egyéves, a ⊙⊙ kétéves növényt, Y törpecserjét vagy cserjét jelent.

ALPOK

1. Havasi gyopár (Leontopodium alpinum), ○ (június–szeptember). A havasok jelképe; *szigorúan védett!* Gyakran hozzáférhetetlen szirteken, havasi lejtőkön, nyúlfarkfűgyepekben, mészkősziklákon, ritkás fenyvesekben is tenyészik Közép- és Dél-Európa hegyeiben, 1700–3400 m magasságban. Az egész növény fehéren gyapjasmolyhos. Virágzatát jellegzetes, bársonyos gallérlevelek veszik körül.

2. Pompás tárnics (Gentiana clusii), ○ (április–július). A havasok egyik legismertebb növénye. Egészen rövid kocsányon nyílik nagy, tölcséres virága, fényes, örökzöld levélrózsái fölött. A párta jellegzetes, ragyogó sötétkék, ez az ún. enciánkék szín. Szirmaiból régen gyapjúfestéket állítottak elő. Közép- és Dél-Európa havasaiban, füves törpesásos helyeken, mészkősziklákon bukkanhatunk rá a fenyőerdők övében is, 800–2800 m-en. *Szigorúan védett!*

3. Sárga kökörcsin (Pulsatilla alpina ssp. apiifolia), ○ (június–július). Az Alpok és a Pireneusok kristályos, gránitos kőzetű területein szőrfűgyepekben, köves, cserjés helyeken, 1300–3000 m magasságban él ez a feltűnően szép, finoman szőrös növény. Virágai lapos csészeformára nyílnak szét. Bibeszálából képződött, gyapjas, hosszú termésfüggelékei segítségével a szél hátán messze repíti terméseit. Mérgező. Hazájában *szigorúan védett!*

4. Törpe habszegfű (Silene acaulis), ○ (június–augusztus). Ezt a szegfűfélék családjába tartozó növényt nemcsak Európa magashegységeiben találjuk meg, hanem az északi félteke hűvös, sarkvidéki tájain is. A havasok mészkősziklás, törpesásos tetőin, törmeléklejtőin (1900–3800 m) él mohaszerű, félgömb alakú párnája, nyíláskor 1 cm-es virágokkal elborítva. *Szigorúan védett!*

1. Havasi gerebcsin (Aster alpinus), ○ (június–augusztus). Igen változatos megjelenésű, többnyire szőrös növény. Gyepesedő töveivel Közép- és Dél-Európa, Nyugat-Ázsia havasaiban, 1000–3200 m magasságban, száraz, napos lejtőkön, sziklás helyeken, nyúlfarkfűgyepekben találkozhatunk. Arasznyi száron magányosan nyílnak nagy fészekvirágzatai. Régóta és szívesen ültetik évelőkertekben is, színváltozataival együtt. *Védett növény!*

2. Havasi mák (Papaver alpinum agg.), ○ (július–augusztus). E néven botanikailag többé-kevésbé elkülöníthető, ún. kis fajokat foglalhatunk össze. Európa havasaiban, 1300–3000 m magasságban, általában meszes törmeléklejtőkön, sziklagyepekben élnek ezek a kecses, de rövid életű évelők, sokszor kőtörőfüvek és a havasi gyujtoványfű társaságában. Levelei alacsony párnákat alkotnak, s e fölé emelkednek arasznyi, kecses kocsányon 2–4 cm átmérőjű aranysárga, narancsszínű, hófehér, ritkán piros virágai. *Védett!*

3. Sarkantyús árvácska (Viola calcarata), ○ (április–október). Az Alpokban 1000—3100 m között fekvő legelők, nyúlfarkfűgyepek, mészkősziklák adnak otthont ennek a bájos, az ibolyafélék családjába tartozó virágnak. Apró, csipkés szélű levelek borította szárai 5 cm-nél nem nőnek magasabbra. Virágai a növényhez képest nagyok, 3–4 cm átmérőjűek, viola-, ritkán sárga vagy fehér színűek. *Védett növény!*

4. Fehér sáfrány (Crocus albiflorus), ○ (február–június). Tavasz végén, nyár elején szőnyegszerűen borítja a hóolvadás után még barnálló havasi, hegyi réteket, legelőket az Alpokban és a Pireneusokban 2700 m magasságig. Finoman hálós rostokkal borított hagymagumójából a leveleket megelőzve bújik ki hat lepellevelű fehér vagy lilás virága. A porzók sárgák, és a náluk jóval rövidebb, háromágú bibe narancsvörös. A nősziromfélék családjába tartozik. Rokonai közül nagyon sok került a kertek tavaszi díszei közé.

1. Cifra kankalin (Primula auricula), ○ (április–július). A mészkővonulatok jellemző növénye. Az Alpokban és az Északi-Kárpátokban 1500–2900 m magasságban, sziklákon él. Igen változékony. Húsos levelei épek vagy fogazottak, fénylő szürkészöldek, de lehetnek lisztes, fehér mirigyekkel borítottak is. Illatos virágai arasznyi kocsányon, ernyőben nyílnak. Színük élénksárga, torkukban lisztes bevonat van. A kertészek számtalan, nagy díszértékű fajtáját nemesítették ki, és rokonaival együtt (l. Dísznövények 6. o.) szívesen ültetik kertekben. Termőhelyén *szigorúan védett!*

2. Törpe harangvirág (Campanula cochleariifolia), ○ (június–szeptember). Mészkősziklák repedéseiben, finom morénatörmeléken, agyagpalás lejtőkön gyökerező, párnát formázó növényke. Európa havasaiban, a legdélibb részeket kivéve, mindenfelé található 3400 m magasságig. Virágait – gyakran a havasi gyujtoványfű (l. IV. tábla) és a kúszó fátyolvirág társaságában láthatjuk, de sokszor egyedüli dísze a havasi törmeléklejtőknek.

3. Kúszó fátyolvirág (Gypsophila repens), ○ (május–augusztus). Vastag, elágazó gyöktörzséből nő számtalan elfekvő hajtása. Virágai fehérek vagy rózsaszínek. Közép- és Dél-Európa havasaiban, mészkősziklákon, kőgörgetegeken él, 1000–2800 m magasságban. Sziklakertekben függőleges falak réseibe ültetik. A szegfűfélék családjába tartozik.

4. Havasi ikravirág (Arabis alpina), ○ (április–július). Nedves mészkősziklákon, nyirkos, kavicsos helyeken, le egészen az erdőövig él ez a keresztesvirágúak családjába tartozó, apró csillagszőrökkel borított növény. Európa hegységeiben 400–3300 m magasságban, de az északi félteke sarki tundravidékén is sokfelé megtaláljuk. Széles elterjedése miatt igen változékony faj. Kaukázusi rokonát (l. Dísznövények 14. o.) gyakran láthatjuk kertekbe ültetve.

1. **Havasi napvirág** (Helianthemum oelandicum ssp. alpestre), Y (május–szeptember). Nevéhez híven csak napsütésben nyílnak virágai. Örökzöld, gyéren szőrös, arasznyi törpecserje. Szárain kevesedmagával hozza 2 cm átmérőjű, fénylő sárga, rövid életű virágait. Közép- és Dél-Európa havasi, törpesásrétjein, mészkősziklákon él, 1600–2900 m magasságban. A szuharfélék családjába tartozik, rokonait szívesen ültetik virágoskertekbe is.

2. **Törpehavasszépe** (Rhodothamnus chamaecistus), Y (május–július). Ez az elragadóan szép, a hangafélék családjába tartozó, örökzöld törpecserje csak az Alpok mészkővonulatain, köves lejtőkön él, 1200–2600 m magasságban, néhol nagy tömegben. A legfeljebb kétarasznyira növő, felálló ágakat borító sötétzöld, apró levelei fehér pillásak. Virágai egyesével-hármasával nyílnak.

3. **Loiseleurhanga** (Loiseleuria procumbens), Y (május–július). Szintén a hangafélék családjába tartozó, örökzöld, földhöz lapuló törpecserje. Legyökerező ágaival kiterjedt párnákat alkot. Észak- és Közép-Európa savanyú kőzetű havasainak száraz, köves tetőin, mohos, tőzeges helyein, viharos szelek járta szirteken, gyakran rendkívül mostoha körülmények között tenyészik, 1500–3000 m magasságban. J.-L. A. Loiseleur (1774–1849) francia botanikusról nevezték el.

4. **Magcsákó** (Dryas octopetala), Y (május–augusztus). Földhöz simuló, terpedt szárú törpecserje. Fénylő zöld leveleinek fonáka fehér molyhos. Nyolcszirmú, fehér virágai egyesével állnak. Kora ősszel bájos, pelyhes, eleinte csákóforma terméscsomó jelenik meg a virágok helyén. Innen ered magyar elnevezése. Európa havasaiban, törpesásgyepekben, mészkő-törmeléklejtőkön találkozhatunk vele, 1000–2500 m magasságban, de él az északi félteke sarki tundraövezetében is. A rózsafélék családjába tartozik. Sziklakertekben széltiben ültetik, példányai a százéves kort is elérhetik.

1. Pézsma kőtörőfű (Saxifraga moschata), ○ (július–augusztus). Mohaszerű, tömött, 3–5 cm magas párnákat alkot. Mélyen szeldelt, ragadós-mirigyes, fénylő levelei fölött vékonyka száron nyílik krémszínű, sárga, ritkán bíborpiros virága. Sziklahasadékokban, köves, görgeteges helyeken nő. Az Alpok és a Kárpátok jellegzetes növénye, amely a Pireneusoktól egészen a Kaukázusig elterjedt 1200–4000 m magasságban. Igen erős pézsmaillata van. Könnyen kereszteződik.

2. Pókhálós kövirózsa (Sempervivum arachnoideum), ○ (június–augusztus). Gránitsziklafalakon, hasadékokban, kőgörgetegeken, havasi gyepekben tömött, apró levélrózsái kis párnát alkotnak. Igénytelensége miatt száraz, mostoha helyeken is megél. Pozsgás levelei gyakran vörösen árnyaltak, csúcsaikat sűrű, pókhálószerű szövedék hálózza be és köti össze. Az Alpokat, az Appennineket, a Pireneusokat járva, különböző típusaival és természetes hibridjeivel ismerkedhetünk meg 600–3000 m magasságban.

3. Havasi gyujtoványfű (Linaria alpina), ⊙/○ (május–augusztus). A tátogatófélék családjába tartozó kedves virág. Törékeny, heverő szárai tömött szőnyeget alkotnak, amelyet szinte elborítanak viola-szín virágai. Az alsó ajkakon ragyogó, aranyszínű rajzolat mutatja az utat a rovaroknak a nektár felé. Közép- és Dél-Európa havasainak törmeléklejtőin, sziklarésekben, patakhordalékon találhatunk rá, 1500–3800 m magasságban.

4. Apró kankalin (Primula minima), ○ (június–július). A Keleti-Alpokban, a Kárpátokban, de a Balkánon is havasi tetőkön, sziklagyepekben, hófoltok környékén jellemző, gyakori virág 1500–3000 m magasságban. Közvetlen a hó visszahúzódása után kezd nyílni. Alacsony, gyepes növény, a levelek élesen fogasak. Rövid kocsányokon tömegével hozza 2 cm átmérőjű, fénylő lilás-piros virágait. Mészkerülő.

1. Pettyes tárnics (Gentiana punctata), ○ (július–augusztus). Erős, felálló szárú növény. Virágai végálló és a levélhónalji csomókban nyílnak. Vaskos gyöktörzsét drognak gyűjtik, gyomorerősítő likőrök ízesítésére használják. Az Alpok, a Kárpátok és a Balkán félsziget havasainak feltűnő növénye, savanyú talajú kaszálókon, legelőkön, henye fenyvesekben él, 1100–3000 m magasságban.

2. Árnika (Arnica montana), ○ (május–augusztus). Havasi rétek, szőrfűgyepek, fenyérek szép, feltűnő virága. Európa legtöbb magashegységében megtalálhatjuk, általában savanyú talajon, 1000–2800 m magasságban. Nagy, élénksárga fészkeit magányosan vagy párosan hozza a néha félméternyire is megnövő száron. Aromás illata van, gyógynövényként is használják. (L. Gyógynövények 14. o.)

3. Hússzínű hanga (Erica carnea), Y (március–június). Meszes, márgás talajú, sziklás lejtőkön, fenyvesek tisztásain, helyenként nagy tömegben láthatjuk az Alpokban 500–2600 m magasságban ezt az alacsony, terebélyes, örökzöld törpecserjét. A rózsaszín minden árnyalatában pompázó virágai kitűnő mézelők, már a hó alól kikandikálnak, és júniusig nyílnak. Kertekbe is ültetik különböző fajtáival együtt, amelyek közt fehér, sárgás, piros virágúak is vannak. (Nyugat-Európában divatosak a ún. hangakertek).

4. Borzas havasszépe (Rhododendron hirsutum), Y (június–július). Az Alpok törpecserjeövében, az erdőhatár fölött nagy kiterjedésű állományokat alkot, de erdei tisztásokon, sziklás lejtőkön is megtelepszik, 700–2600 m magasságban. Mérgező, örökzöld cserje, fiatal ágai borzas szőrűek. Virágai nagy tömegben nyílnak. Csak meszes kőzetű helyeken él, ellentétben a hozzá hasonló, de rozsdavörös pikkelyekkel borított és a Pireneusokban is tenyésző **5. rozsdás havasszépé**-vel (R. ferrugineum), amely inkább a savanyú talajokat kedveli, és 3200 m magasságig hatol.

1. Havasi iringó (Eryngium alpinum), ○ (július–szeptember). Az ernyősvirágzatúak családjába tartozik, noha ezt első pillantásra nemigen sejteti hengeres, tömött virágzata, amelyet rendkívül mutatós, finom szerkezetű, feltűnő gallérlevelek vesznek körül. A virágzat és a gallérlevelek különleges, fémes színűek. Erőteljes, felálló szárú, szúrós növény – térdig, derékig érő. Répaszerű gyökere mélyen hatol a talajba. Az Alpokban és a Nyugat-Balkán hegységeiben 1000–2500 m magasságban él, rendszerint meszes talajú réteken, füves helyeken, magaskórós társulásokban. Közönséges rokona nálunk a *mezei iringó* (l. Gyógynövények 8. o.), amely gyógynövény, de elsősorban kellemetlen legelői gyom.

2. Hegyi ciklász (Geum montanum), ○ (június–szeptember). Közép- és Dél-Európa savanyú talajú havasi rétjein, szőrfűgyepjeiben gyakran bukkanunk rá 1600–3500 m magasságban. Puhán szőrös növény, vaskos gyöktörzse kúszó, indái nincsenek. Páratlanul szárnyalt levelein a csúcsi levélke többnyire igen nagy, kerekded. Aranysárga, 2–3 cm átmérőjű virágai magányosan állnak. Termései bolyhos, vöröses csomókban érnek, a szél messzire röpíti őket. A rózsafélék családjába tartozik.

3. Bodzaszagú ujjaskosbor (Dactylorhiza sambucina), ○ (április–július). Jellegzetes hegyvidéki, havasi növény. Európa-szerte találkozhatunk vele mészkőhegységek lombos erdeinek tisztásain, réteken, száraz gyepekben 2100 m magasságig, helyenként seregesen. Arasznyi-kétarasznyi növény, gyönyörű virágai bíborpirosak vagy sárgák, s különleges mintájú színes szőnyeget alkotnak a rét többi növényével. Civilizációs hatásokra – például taposás, legeltetés, műtrágyázás, vegyszerezés – rendkívül érzékeny ez a kis vad orchidea, ezért egyre szűkül élettere. Sötétebb tavalyi és világosabb idei, ember formájú, ujjas gumói mindig párosan találhatók, ezért egyes országokban Ádám–Éva virágnak is nevezik. A kosborfélék családjába tartozik, *védett!*

1. Havasi istác (Armeria maritima ssp. alpina), ○ (július–augusztus). Az ólomvirágfélék családjába tartozik. Alacsony, tömött párnákat alkot. Szálas, kopasz, fűre emlékeztető levelei miatt pázsitszegfűnek is hívják. Fejecskébe tömörült, félarasznyi-arasznyi kocsányon nyíló virágai rózsaszínűek, piroslók, ritkán fehérek. Havasi réteken, száraz, köves lejtőkön egyaránt nő, a Balkán félszigettől az Alpokon át a Pireneusokig, 1400–3000 m magasságban. Hibridjeit és rokon fajait (l. Dísznövények 14. o.) virágoskertekben száraz, napos helyekre ültetik.

2. Bozontos hölgymál (Hieracium villosum), ○ (július–szeptember). Az egész növény igen hosszú, fehér, bozontos szőrű. Kékeszöld, lándzsás tőlevelei közül kiemelkedő, alacsony kocsányán 2–4 sárga színű fészekvirágzatot hoz. Mészkősziklákon, füves helyeken, nyúlfarkfűgyepekben, 1200–2700 m magasságban Közép-Európa havasaiban gyakori. A hölgymál nemzetség egyike a legnépesebbeknek a növényvilágban. Mintegy 1000 tagja a mérsékelt égövekben és a trópusok hegyeiben (Ausztrália kivételével) él.

3. Sötét harangvirág (Campanula pulla), ○ (július–augusztus). Alacsony, elfekvő szárú növény, csipkézett, fénylő levelekkel. Levélrózsái kis párnákat képeznek. Magányos, bókoló, a csengettyűhöz hasonlító virágai 1–2 cm átmérőjűek. Csak az Alpok északkeleti részén él, törmelékes, köves lejtőkön, havasi legelőkön, 1500–2200 m magasságban. *Szigorúan védett!*

4. Örvös kakastaréj (Pedicularis verticillata), ○ (június–augusztus). Közép- és Dél-Európa nyirkosabb havasi rétjein, 1200–3000 m magasságban és a sarkvidéki tundrákon gyakori. A tátogatófélék családjába tartozó, alacsony növény. Szeldelt levelei hármasával-négyesével örvökbe rendeződnek. Félélősködő, többnyire a *kék nyúlfarkfű* (Sesleria coerulea) gyökerén él, de csak sókat és vizet von el a gazdanövénytől, kész tápanyagot nem.

ÉSZAKI-KÁRPÁTOK

1. Fehér kökörcsin (Pulsatilla alba), ○ (június–július). Lágy szőrű, igen mérgező növény. Az Alpok és a Kárpátok havasaiban, savanyú talajon, sziklás helyeken él, a fenyőerdők övében is, 1600–2000 m magasságban. A termések nyúlványai ezüstös bóbitát alkotnak. A boglárkafélék családjába tartozik.

2. Baltavirág (Hedysarum hedysaroides), ○ (július–augusztus). A pillangósvirágúak családjába tartozó, indás, arasznyi növény. Bíborpiros, ritkán fehér, erős, édeskés illatú virágai jellegzetes, féloldalas fürtöt alkotnak. A virágzat alakja miatt nevezik baltavirágnak. Lapos hüvelye 3–4 tagra befűződött. Az Alpok és a Kárpátok köves, havasi rétjein, 1500–2800 m magasságban és a sarkvidéki tundrákon él, általában meszes talajon. Kerüli a széljárta helyeket és azokat, ahol nincs téli hótakarás. Jelenléte a havasi legelők takarmányértékét nagyon megnöveli.

3. Arany pimpó (Potentilla aurea), ○ (június–szeptember). Fásodó tövű, selymes szőrű, elterülő növény. A kocsány kevés virágú, a szirmokon jellegzetes narancsszín folt van. Közép- és Dél-Európa havasaiban, savanyú talajon, törpesásgyepekben, legelőkön, sziklás helyeken, 1400–3200 m magasságban járva találunk rá. A rózsafélék családjába tartozik.

4. Hegyesszirmú sarkantyúvirág (Delphinium oxysepalum), ○ (július–augusztus). Az Északi-Kárpátok bennszülött növénye, a Magas-Tátra és a Fátra havasaiban 2000 m magasságig, cserjés helyeken, patakok mentén, mészkövön, gránitom képződött talajon egyaránt nő. Szárai változatos magasságúak: arasznyiak vagy derékig érők is lehetnek. Színes csészelevelei hegyesek, a sarkantyúval együtt 4–5 cm hosszúak. A boglárkafélék családjába tartozik.

1. Fényes szegfű (Dianthus nitidus), ○ (július–augusztus). Gyepes, alacsony növény. Arasznyi kocsányon párosával nyílnak bíborpiros, világosan pettyegetett virágai. Az Északi-Kárpátok bennszülött növénye, mészkősziklákon nő 2000 m magasságig. *Védett!*

2. Tátrai szegfű (Dianthus hungaricus), ○ (június–augusztus). Illatos, 2–4 cm átmérőjű virágai hófehérek vagy rózsaszínűek. A szirmok széle sallangos, az egész növény kékeszöld-hamvas. Csak az Északi-Kárpátokban él mészkősziklákon 2000 m-ig.

3. Kárpáti zörgőfű (Crepis jacquinii), ○ (június–augusztus). Tudományos nevét Jacquin Miklós (1727–1817) híres természettudósról, a selmecbányai akadémia egykori tanáráról kapta. Alacsony, legfeljebb arasznyi növényke. A fészekpikkelyek fekete bodros szőrűek. A Kárpátok havasi, alhavasi tájain, réteken, mészkősziklákon él, 1200–2000 m magasságban.

4. Kárpáti harangvirág (Campanula carpatica), ○ (július–augusztus). Bokros tövei szabályos félgömb alakúak. Széles, harang alakú, 2–3 cm átmérőjű virágai kék, lila, ritkán fehér színben pompáznak. Egy-egy idősebb tövön több száz virág is díszlik. A Kárpátok bennszülött növénye, a hegyi rétektől a havasi tájig nedves, mészkősziklás helyeken él. Kedvelt kerti dísznövény is, nemesített fajtáival együtt. Termőhelyén *szigorúan védett!*

5. Kárpáti harangrojt (Soldanella carpatica), ○ (május–július). Gleccserkatlanokban, ahol a hó csak lassan olvad, és nyáron is megmarad nagy foltokban, sziklás, füves helyeken él, 800–2000 m magasságban, kizárólag az Északi-Kárpátokban. Sötétlila bimbója a havon keresztül is magába szívja a nap melegét, és felolvasztja maga körül a havat. Mélyen, rojtosan szabdalt virágai kettesével-hármasával jelennek meg egy-egy kocsányon. A kankalinfélék családjába tartozik, *szigorúan védett!*

1. Kitaibel-kőhúr (Minuartia laricifolia ssp. kitaibelii), ○ (július–augusztus). Fásodó tövű, gyepes növény a szegfűfélék családjából, merev, hegyes levelekkel. Virágai bogernyőben nyílnak. Az Északi-Kárpátok havasi tájain, 1300–2000 m magasságban mészkősziklákon, kőtörmeléken gyakori. Neve Kitaibel Pál (1757–1817) kiemelkedő magyar természettudós, botanikus emlékét őrzi, aki a Tátrától a Bánságig, valamint a Máramarosi-havasoktól Horvátországig és a Velebit hegységig bejárva az országot, számtalan hazai növényt fedezett fel és írt le.

2. Havasi kövirózsa (Sempervivum montanum), ○ (június–augusztus). Pozsgás, a varjúhájfélék családjába tartozik. Húsos, pillás élű levelei összehajlanak, és gömbölyded levélrózsát, a levélrózsák pedig kis párnákat alkotnak. Virágai gyapjas-bozontos tőkocsányon fejlődnek. Az európai havasok savanyú kőzetű, sziklás helyein, törpesásgyepjeiben gyakori, egészen 3400 m magasságig.

3. Savaska (Oxyria digyna), ○ (július–szeptember). A keserűfűfélék családjába tartozó, apró növény. Az északi félteke havasi övében, 1700–3500 m között, köves, törmelékes lejtőkön, forrásos helyeken, morénahordalékokon, sziklaszurdokok árnyékos helyein, sőt a sarkvidéken is megtaláljuk. Gyöktörzse elágazó, a virágzati kocsány kevés ágú. Jellegzetes, hamvas, vese alakú, hosszú nyelű levelei savanykás ízűek, mint a sóska.

4. Pillás kőtörőfű (Saxifraga aizoides), ○ (június–szeptember). Gyepes, elfekvő szárú növény. Pozsgás, szálas leveleinek széle pillás, csúcsa porcos hegyű. Sűrűn leveles hajtásai csúcsán hozza késő őszig virító élénksárga vagy narancsvöröses virágait. Nyirkos gránitsziklákon, agyagpalán, erecskék kavicsos partján, az északi félteke havasaiban gyakori 1000–3150 m magasságban, de a sarkvidéki zord tundrákon is honos. A kőtörőfüvek borban főtt gyökere régente népi gyógyszer volt.

1. Hüvelyes gyapjúsás (Eriophorum vaginatum), ○ (június–augusztus). Az északi mérsékelt öv hegyvidékein, ingoványos, nedves réteken, tőzeglápokon, mocsaras erdei tisztásokon, helyenként nagy tömegben tenyészik 2600 m magasságig. Hűvösebb, csapadékos tájakon lejjebb is megjelennek a lápréteken. Sűrűn gyepes növény. Az arasznyi-kétarasznyi száron nyíló, jelentéktelen virágokat fehér, hártyás élű, hegyes pelyvák díszítik, amelyek fénylő gyapjúcsomóként állnak ki a füzérkékből, különleges hangulatot kölcsönözve a tájnak. Nevének előtagja hosszú levélhüvelyére utal. A Kárpátokban gyakori. A palkafélék családjába tartozik.

2. Rezes hölgymál (Hieracium aurantiacum), ○ (június–augusztus). Közép-Európa, Skandinávia, a Kaukázus havasi tájain 3000 m magasságig, savanyú, gazdag talajú réteken, hangás, henye fenyves lejtőkön bőségesen tenyészik ez a finoman, sötéten szőrös növény. Virágzata az arasznyi-kétarasznyi kocsányon igen feltűnő színű. Mivel dísznövényként is ültetik, néhol kivadul. A fészkesvirágzatúak családjába tartozik.

3. Nárciszképű szellőrózsa (Anemone narcissiflora), ○ (május–július). A boglárkafélék családjába tartozó, bozontos szőrű növény. 20–30 cm-es, felálló kocsányon, ernyőben nyílnak 3–4 cm átmérőjű, fehér, kívül rózsásan árnyalt virágai. Közép- és Dél-Európa havasi rétjein, sásgyepjeiben, 1500–2600 m magasságban gyakori. Ázsiában és Észak-Amerikában is megtalálható.

4. Hegyi boglárka (Ranunculus montanus), ○ (június–augusztus). Igen változatos alakú, szőrös vagy kopasz növény. Virágai a tőszáron egyesével-hármasával jelennek meg, mézelőszirmai fénylő sárgák. Közép- és Dél-Európa havasaiban, sziklás, füves helyeken, legelőkön, pásztorszállások környékén, 3100 m magasságig gyakori. Kampós termésfüggeléke a legelő állatok bundájába akad, amelyek így akaratlanul is terjesztik.

1. Bérclapu (Adenostyles alliariae), ○ (június–július). Embermagasságig is megnövő, erőteljes, látványos növény. Nagy, szíves-vese alakú tőlevelei durván, egyenetlenül fogazottak, fonákuk fehéres, gyapjas-molyhos. Feltűnő, sátorozó bogernyőbe rendeződtek kis virágai. A földből kibúvó, húsos hajtásai nagyon mutatósak. Nyirkos szakadékok, erdőszélek, patakpartok, forrásos helyek, cserjések, törmeléklejtők lakója Európa havasaiban, 1000–2700 m magasságban. Az úgynevezett magaskórós növénytársulás egyik jellegzetes képviselője. A fészkesvirágzatúak családjába tartozik.

2. Kárpáti kakastaréj (Pedicularis hacquetii), ○ (június–július). A tátogatófélék családjának tagja. Erőteljes növekedésű növény. Világossárga virágai tömött, leveles virágzatba tömörülnek. A párta kétajkú, torka szőrös. Havasi réteken, legelőkön, mint félélősködő, más növények gyökérzetén él. Főleg a Kárpátok hegyláncaiban, de az Alpok délkeleti részén és az Appenninekben is honos 1000–2000 m magasságban.

3. Tavaszi tárnics (Gentiana verna), ○ (április–szeptember). A legkorábban nyíló, igen alacsony tárnicsfaj. Magános, kiterülő pártacimpájú, élénk azúrkék virágai közvetlenül a hóolvadás után bontanak szirmot, és egész nyáron át virítanak. Közép- és Dél-Európa havasaiban, szélvédett, füves, nyirkos lejtőkön, réteken 3350 m magasságig gyakori, a fenyőerdők övében is. Kis- és Közép-Ázsia, valamint a Kaukázus hegyláncaiban is tenyészik.

4. Havasi mirigylapu (Homogyne alpina), ○ (június–július). Arasznyi magas, fészkesvirágzatú növény. Szíves-vese alakú, bőrnemű tőleveleinek hosszú, szőrös nyele van. A megnyúlt, hengeres virágfészkek magánosan állnak; a virágok liláspirosak. Közép- és Dél-Európa havasaiban, 1000–3260 m magasságban, humuszos talajon, nyirkos réteken, ritkás erdőkben, árnyas helyeken gyakori.

KELETI- ÉS DÉLI-KÁRPÁTOK

1. Keskenylevelű szegfű (Dianthus tenuifolius), ○ (július–augusztus). Gyepesedő, sokágú, arasznyi növény, keskeny szálas, kihegyezett levelekkel. Szép, 2 cm átmérőjű, bíbor- vagy kárminpiros, szakállas szirmú virágokat hoz. Erdély hegyvidéki, havasi tájain bennszülött növény. Sziklás, füves helyeken, törmeléklejtőkön találhatunk rá.

2. Csipkéslevelű boglárka (Ranunculus crenatus), ○ (június–július). A gleccserkatlanok jellegzetes, kicsi növénye. A havasok törmeléklejtőin, zord völgykatlanokban, az örök hómezők olvadó szélénél gránitón, de mészkövön is bőségesen találhatjuk 1100–2000 m magasságban a Keleti-Alpokban, Erdély határhavasaiban és a Balkán félsziget hegységeiben. Fehér virágai egyesével vagy párosan nyílnak. Nevét kerekded, csipkés szélű leveleiről kapta.

3. Kárpáti sáfrány (Crocus heuffelianus), ○ (március–április). Nagyon hasonlít a *fehér sáfrány*hoz (6. o.), de kiszélesedő bibéje jóval a porzók fölé ér. Jellegzetes, sötétebb rajzolattal díszített ibolyaszínű virágai már az olvadó hó alól kezdenek kibújni a havasi, alhavasi réteken, bokros helyeken. Sok helyütt elképesztő tömegben láthatjuk a Kárpátokban, de például a Beregi-síkon az Alföldre is leereszkedik. Tudományos neve Heuffel János (1800–1857) lugosi orvos, jeles magyar botanikus emlékét őrzi.

4. Erdélyi mécsvirág (Melandrium zawadzkii), ○ (június–július). Töve megfásodik. Gyepes növény, kissé bőrnemű levelekkel, Erdély határhavasainak bennszülött növénye. Mészkőhavasokban, a sziklahasadékok nedves, szakadékos völgyek füves helyein nő. Pelyhes száron virít 2 cm átmérőjű virágja. A szegfűfélék családjába tartozik.

1. Sárgászöld kőtörőfű (Saxifraga luteo-viridis), ○ (június–július). Apró levélrózsái gyepet alkotnak. Levelei csak a tövükön porcosak, pillásak, fonákuk bíborszínű, fiatalon csúcsukon mészpikkelyek vannak, a szár dúsan mirigyes-bozontos szőrű. Élőhelye az 1500 m magasság feletti mészkősziklákon a Bihar hegységben a Csáklyai-kő szirtjein, Erdély déli és keleti határhavasaiban, valamint a Balkán félsziget hegységeiben van.

2. Szent István-mák (Papaver corona-sancti-stephani), ○ (július–augusztus). Nevét H. Zapalowicz (1852–1917) lengyel botanikustól Szent István királyunk tiszteletére kapta. Sűrűn gyepes, törpe növény. Sötét szőrű, vékony kocsányon növő, 3 cm átmérőjű, kén- vagy citromsárga virágai megkapó díszei a komor, sziklás, törmelékes lejtőknek, ahol az első megtelepülő növények közt ver gyökeret. Csak Erdély havasait járva találjuk meg 1500–2000 m magasságban.

3. Koronás szegfű (Dianthus callizonus), ○ (július–augusztus). Erdély déli határán, a Barcaság és a Fogarasi-havasok között emelkedik a 2244 m magas Királykő vad, szakadékos sziklatömege. Ennek alhavasi régiójában, napsütötte mészkősziklákon vagy törmelékes lejtőkön nőnek e csodálatos bennszülött növény lazán gyepesedő tövei. Nagy, magános virágja arasznyi száron fejlődik. A kárminszínű szirmok tövén finom, szakállas fodrozat és tarka mintázat van (*callizonus* = szép övű). *Szigorúan védett!*

4. Tűlevelű szegfű (Dianthus spiculifolius), ○ (július–augusztus). Tövei sűrűn bokrosodók, gyepesedők. Levelei élénkzöldek, érdes pillásak, finom hegybe keskenyedők. Innen származik elnevezése. Arasznyi szárán hófehér, ritkán rózsaszín virágok nyílnak, rendszerint egyesével. Erdélyi bennszülött növény a havasok mészkőbércein; sziklahasadékokban, füves helyeken él 2200 m magasságig.

1. Telekivirág (Telekia speciosa), ○ (július–augusztus). A nagy műveltségű, tudománypártoló gróf Teleki Sámuelről (1739–1822), Erdély hajdani kancellárjáról, a híres marosvásárhelyi Teleki-téka megalapítójáról nevezte el Baumgarten János, amikor a háromszéki Nemere-havason felfedezte. A Nagy-Fátrában és a Szepességben szórványosan, a Bükkben csak a Fehérsár-völgyben, Erdélyben és a Balkánon lépten-nyomon rábukkanhatunk a hegyvidéken, patakok mentén, forrásos helyeken, árnyas, nyirkos lejtőkön, magas kórós társulásokban. Kisázsiai előfordulásairól is tudnak. Igen nagy, 5–8 cm átmérőjű, erős illatú virágfészkei miatt sokfelé dísznövényként ültetik.

2. Erdélyi havasszépe (Rhododendron kotschyi), Y (június–július). Örökzöld törpecserje, a borzas havasszépéhez (14. o.) hasonló, amelyet a havasokon, mészkősziklás gerinceken, lejtőkön helyenként nagy tömegben helyettesít 1500–2500 m magasságban. Erdélyben, Máramarostól a Szárkőig – kivéve a csíki és a háromszéki hegyeket – és a Balkán félsziget hegyláncaiban láthatjuk. Virágnyíláskor óriási, bíborpiros foltokkal tarkázza a hegyoldalakat. Szirmaiból a helyi lakosság édességet és illatos, kellemes ízű teát készít Erdélyben.

3. Fehér zászpa (Veratrum album), ○ (június–augusztus). A liliomfélék családjába tartozó, erőteljes növekedésű, gyakran mellmagasságig érő növény. Feltűnően erezett leveleinek fonákja finom pelyhes. Fürtös bugában nyílik nagyszámú, zöldesfehér virága. Nedves, mocsaras réteken, ligetes helyeken, havasi legelőkön, pásztorszállások környékén gyakori, 3000 m magasságig, Európától a Távol-Keletig. A legelő jószág elkerüli, mert igen erősen mérgező, különösen húsos gyöktörzse. Főzetét némely vidéken tetű és csótány irtására használták, Erdélyben a rühös juhokat is vele kenték be. Búzával összefőzve a ház körüli rágcsálókat mérgezik vele Háromszéken.

1. Bánffy-dercefű (Gypsophila petraea), ○ (június–augusztus). Sűrűn gyepes, tömött párnákat alkotó növény, rövid, pelyhes szárakkal. A fehér, ritkán rózsaszín virágok 2 cm átmérőjű, tömött fejecskébe rendeződnek. Mészkőhavasok sziklarepedéseiben tenyészik. Bennszülött faj Erdély déli és keleti határvidékén. Nevét gróf Bánffy Györgyről (1746–1822), Erdély egykori kormányzójáról, a tudományok bőkezű támogatójáról kapta, akinek híres kert övezte bonchidai (Kolozs m.) kastélyát. Eredetileg ugyanis *Bánffya petraea* néven írta le a fajt Baumgarten János.

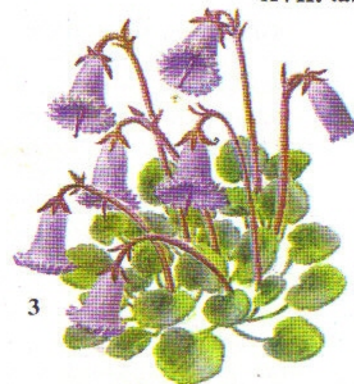
2. Erdélyi árvácska (Viola declinata), ○ (június–július). Erdély és Máramaros havasi rétjein, legelőin gyakori bennszülött, indákat hajtó növény, 1000–2000 m magasságban. Az erdélyi havasszépe bozótjai közötti, dús szőrfűpázsitban is nagy számban virít. Mélyen szeldelt pálhalevelei miatt helyenként *kányakarom*nak is hívja az erdélyi nép. A virágok nagyok, sötét ibolyakékek.

3. Törpe harangrojt (Soldanella pusilla), ○ (június–július). A kárpáti harangrojtnál (24. o.) kisebb termetű faj. A levélnyél és a kocsány érdes-mirigyes, a virágok mindig egyesével állnak, a párta pedig csak egyharmadáig rojtos. Savanyú talajú, sziklás, sokszor nagy olvadó hófoltokkal tarkított törmelékes lejtőkön, gleccserkatlanokban, a hűvös helyeket kedveli. Dél-Erdélyben, az Alpokban és a Balkán félsziget hegységeiben találjuk meg, 1200–3100 m magasságban. A kankalinfélék családjába tartozik.

4. Kárpáti repcsény (Erysimum wittmannii), ⊙ (június–július). Egy-két arasznyira növő keresztesvirágú, feltűnően nagy, kénsárga virágokkal. Napos mészkősziklák, kőgörgetegek élénk színfoltja a Kárpátok havasaiban, 1800 m magasságig, de egy halványabb színű alfaját a Naszály, a Börzsöny és Tokaj-Hegyalja sziklagyepeiben, bokorerdeiben is felfedezhetjük. Kárpát-medencei bennszülött növény.

XVII. tábla

1. Havasi medvegyökér (Ligusticum mutellina), ○ (június–augusztus). Az ernyősvirágzatúak családjába tartozó, alacsony növény. Gyöktörzse durva rostokkal borított, a zelleréhez hasonlóan megvastagodó. A hegyvidéki lakosok néhol takarmányozásra is használják. Hóolvadás után viszonylag hamar kizöldell, tápanyagtartalékait felhasználva nyílik. Közép- és Dél-Európa magas hegyeiben él, 1500–3000 m között, nyirkosabb talajú havasi legelőkön. Erdélyben is közönséges.

2. Erdélyi májvirág (Hepatica transsilvanica), ○ (március–május). Gyöktörzsét a nép epe-, vese- és májbántalmak gyógyítására is használta. A levélfonák lilás árnyalatú. 2–3 cm átmérőjű virágai virágszőnyeget alkotva virítanak az avarban. Székelyföldön kékmárciusnak is hívják. Erdély bennszülött növénye: a keleti és déli határvidékeken, bükkerdőkben, sziklás helyeken sokfelé látható 2200 m-ig.

3. Havasi zergevirág (Doronicum clusii), ○ (július–augusztus). Fészkesvirágzatú, erősen szőrös, mutatós növény. 5–7 cm átmérőjű magános virágfészkei arasznyi száron nyílnak. A Keleti-Alpokban, a Kárpátokban és a Pireneusokban tenyészik, 1600–3500 m magasságban, havasok sziklás, szakadékos helyein, árnyékos völgyekben, csak őskőzeten. Tudományos neve C. Clusius (1526–1609) híres németalföldi botanikus emlékét őrzi, aki először írt könyvet a pannóniai növényekről.

4. Baumgarten-veronika (Veronica baumgartenii), ○ (június–augusztus). Nevét Baumgarten János (1756–1843) segesvári orvos-botanikusról, Erdély gazdag növényzetének első leírójáról kapta. Ágasszárú, pelyhes, aprócska növény. A tátogatófélék családjába tartozik. A liláskék virágok kevés virágú fürtben rendeződtek. Erdély havasain – kivéve a Bihar hegységet – a sziklarepedésekben él 2200 m-ig. A Kelet-Balkán hegyeiben is megtalálhatjuk.

1. Kövér daravirág (Draba lasiocarpa), ○ (március–május). Mészkő- és dolomitsziklákon, sziklagyepekben telepszik meg 2000 m magasságig. Sűrűn gyepes, párnás növény, levelei merevek, pillásak. Virágai élénk színűek, és fürtben nyílnak. A Kárpát-medencében és a Balkán hegyeiben él, alhavasi, havasi tájakon. A keresztesvirágúak családjához tartozik.

2. Törpe gyopárnefelejcs (Eritrichium nanum), ○ (július–augusztus). Csodálatos virágszínével a havasok egyik legkedvesebb ékessége. Alacsony, szürkésen-fehéren bozontos növény, az érdeslevelűek családjának tagja. Dolomit- és mészkőszirteken, sziklapárkányokon él; egyike a csupasz, murvás lejtők első betelepülőinek. Nefelejcsre emlékeztető virágait 2000–3600 m magasságban, az Alpokban, Erdély keleti és déli határhavasaiban találjuk. A hosszabb szőrű *Janka-gyopárnefelejcs* (E. nanum ssp. jankae) a Székelyföldön, az Öcsém és a Nagyhagymás havasok szikláin él; Janka Viktor (1837–1890) magyar botanikusról nevezték el.

3. Joó-ibolya (Viola jooi), ○ (április–május). Bennszülött erdélyi virág. Szára nem tarackol. Háromszögletű, csipkés, szíves vállú tőlevelei szürkészöldek. Illatos virágai rózsás-bíboros színűek, néha fehérrel tarkázottak. Árnyékos mészkőhavasok törmelékes, szakadékos lejtőin, havasi legelőkön él. Neve Joó István (1806–1881) kolozsvári sebészprofesszor, botanikus emlékét őrzi. Az ibolyafélék családjába tartozik. Kiváló dísznövény is.

4. Kereklevelű kőtörőfű (Saxifraga rotundifolia), ○ (június–október). Rövid gyöktörzsén csipkés-fogas, porcos élű levelekből álló tőrózsák vannak. Az egész növény sűrűn szőrös. Arasznyi-kétarasznyi kocsányú, dús virágbugája mirigyszőrös. Erdős, nyirkos helyeken, réteken, árnyas mészkősziklákon, havasi csermelyek mentén, pásztorszállások környékén bőven tenyészik Erdélyben, Közép- és Dél-Európa hegységeiben, 600–2500 m magasságban.

BALKÁN FÉLSZIGET

1. Hólyagosternye (Alyssoides graeca), ○ (április–május). Napsütötte mészkősziklák, szakadékok, kőfalak repedéseiben tűnik szembe sárga, repcére emlékeztető virága 1600 m magasságig. Fásodó tövű, sokágú növény. Nagy tőlevélrózsái apró csillószőrökkel dúsan borítottak. A keresztesvirágúak családjába tartozik. Nevét feltűnő, hólyagszerűen felfújt becőketerméséről kapta. A Balkán és Kisázsia hegységeiben él. Legészakibb előfordulása a Déli-Kárpátokban, a Vaskapunál Dunába szakadó Cserna folyó völgyének sziklafalain, Krassó–Szörény megyében van.

2. Apró szegfű (Dianthus microlepis), ○ (június–augusztus). Igen alacsony, tömött, párnás tövű faj. Pici tőlevelei tompák, szálasak. Mutatós, 1–2 cm átmérőjű, bíborpiros virágai egyesével nyílnak. A Rodope-hegység bennszülött növénye, sziklás, füves tetőkön él 2700 m magasságig.

3. Skarlát gyömbérgyökér (Geum coccineum), ○ (május–július). A rózsafélék családjába tartozik. Szárai felállók, elágazók, szárnyalt leveleinek levélkéi fogazottak, a végálló nagyobb és vese alakú. Termésfüggelékei ezüstös csomót formáznak. Forrásos helyeken, nedves réteken nagy tömegben díszlik 1000–2300 m magasságban a Balkán havasaiban és Kisázsiában. A bolgárok a lángoló szerelem jelképének tartják. Kedvelt dísznövény is.

4. Nyelvlevelű cickafark (Achillea lingulata), ○ (június–július). A fészkesvirágzatúak családjába tartozik. Bozontos szőrei barna színűek. Egy-két arasznyi száron, sokfészkű ernyőben tömörülnek virágzatai. Erdély és a Balkán félsziget havasaiban tenyészik, sziklás, füves helyeken, törmeléklejtőkön, 1800–2400 m magasságban.

1. Brassói boroszlán (Daphne blagayana), ♈ (április–május). A Bihar hegységben még gyéren, de a Brassó környéki havasokban és a Balkán félszigeten 1500–1600 m magasságig már sokfelé találkozhatunk vele erdős helyeken, mészkősziklákon. Örökzöld törpecserje, bőrnemű levelei elfekvő ágainak csak a csúcsán nőnek, és körülveszik a tömött fejecskében nyíló illatos, sárgásfehér virágokat. Alább következő társával együtt a boroszlánfélék családjába tartozik.

2. Henye boroszlán (Daphne cneorum), ♈ (április–július). Bódító illata miatt az erdélyi Kalotaszegen részegvirágnak is hívják. Száraz, napos, mészkősziklák tarkította gyepekben, néha erdőtisztásokon nagy tömegben nyílik, élénk rózsaszín szőnyeggel borítva a talajt. Örökzöld törpecserje, ágai legtöbbször elterülve nőnek, amiről magyar nevét is kapta. Közép-Európa és a Balkán hegyeiben él, 2600 m magasságig. Hazánkban is többfelé előfordul.

3. Bruckenthalhanga (Bruckenthalia spiculifolia), ♈ (július–augusztus). Nevét Bruckenthal Sámuel báróról (1721–1803), Erdély egykori kormányzójáról, a nagyszebeni múzeum és könyvtár alapítójáról kapta. A hússzínű hangához (14. o.) némileg hasonló törpecserje, tűhegyű, örökzöld levelekkel. A porzók viszont nem állnak ki a pártából, mint a hússzínű hanga virágjánál. A mészmentes talajú, füves-cserjés, havasi tetőket keresi, Dél-Erdélyben és a Balkán hegységeiben, 1500 m magasság felett.

4. Haynald-pimpó (Potentilla haynaldiana), ○ (június–július). Haynald Lajos (1816–1891) erdélyi püspök, később kalocsai érsek a magyar botanika bőkezű támogatója volt. Emlékét őrzi e bozontos szőrű, szép havasi növény is. A virágok tömött, végálló csomókba rendeződtek, fehér szirmai rövidebbek a csészénél. Dél-Erdélyben, a Hunyad megyei Pareng-havason és a Balkán hegyeiben, gránitsziklák repedéseiben él.

1. Keskenylevelű csűdfű (Astragalus angustifolius), ♈ (május–június). Szúrós, tömött párnákat alkotó, fásodó tövű növény. Párosan szárnyalt levele nyomott-szőrös, a levélgerinc szúrós, szálkában végződik, nem tanácsos belétenyerelni. A kocsányok rövidek, így a fehér vagy krémszínű virágok alig emelkednek a levelek fölé. Napos, száraz, füves helyeken, mészkősziklák repedéseiben találhatunk rá a Balkán félsziget hegységeit járva, 2500 m magasságig. A pillangósvirágúak családjába tartozik.

2. Haberlevirág (Haberlea rhodopensis), ○ (május–június). Haberle Károlyról (1764–1832), a pesti Füvészkert felvirágoztatójáról nevezte el Frivaldszky Imre (1799–1870) jeles zoológus és botanikus, aki elsőnek szervezett expedíciókat a Balkán félsziget felkutatására. A növény durván fogazott levelei lágyan szőrösek, levélrózsát alkotnak. E fölött nyílnak rövid kocsányon ötcimpájú csöves virágai. A szőrös torkú párta halvány ibolyaszínű. A Balkán és a Rodope-hegységben, szakadékok oldalán, sziklarepedésekben él.

3. Balkáni ramonda (Ramonda serbica), ○ (május–július). Nedves mészkősziklákon, szakadékok árnyas falán fedezhetjük fel a Nyugat-Balkán hegységeiben, 500–1500 m magasságban. Durván csipkés, ráncos levelei levélrózsát képeznek. A halvány vagy sötétebb ibolyaszínű virágok szirmai mereven szétállnak. Nevét L. F. Ramond (1753–1827) francia botanikus tiszteletére kapta. Mint az előző faj, ez is a gesneriafélék családjába tartozik.

4. Kárpáti aggófű (Senecio abrotanifolius ssp. carpaticus), ○ (július–szeptember). Világítóan narancsvörös fészkeit magánosan, arasznyi száron hozza. A Kárpátokban és a Balkán félszigeten, havasok törmelékes, sziklás lejtőin tenyészik, 1200–2700 m magasságban. A fészkesvirágzatúak családjába tartozó aggófüvek nemzetségének mintegy 2000 faja az egész Földön elterjedt.

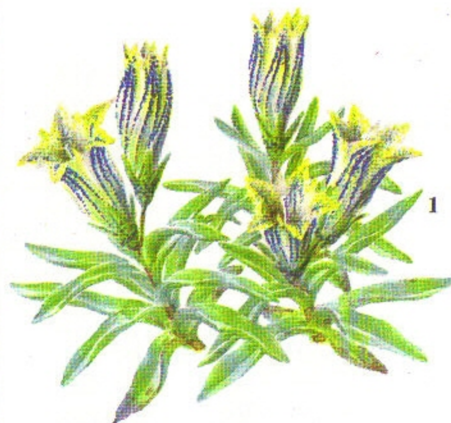

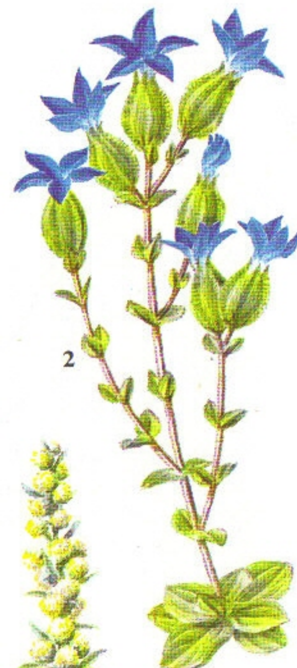
1. Fagyoskodó tárnics (Gentiana frigida), ○ (július–szeptember). Havasok füves, sziklás, széljárta, zord bérctetőin él, és ez nevét is megmagyarázza. Ha ilyen helyekre kapaszkodunk, találhatunk rá az Alpokban, a Kárpátokban és a Balkán hegységben 2000–2500 m között. Levélrózsás törpe növény. A virág pártája sárgásfehér, pettyegetett, sötétkék csíkos. A mészkősziklákat kerüli, csak gránithegyláncokban talál magának megfelelő élőhelyet.

2. Hólyagos tárnics (Gentiana utriculosa), ⊙ (július–augusztus). Nevét oválís, szárnyas élű, felfújt csészéjének köszönheti (*utriculus* = tömlőcske). Az eddig megismert tárnicsoktól eltérően egyéves növény. Felálló, elágazó szárai végén magánosan nyílik a hólyagszerű csészéből kinyúló, élénkkék virága. Havasi kaszálókon, nedves, tőzeges réteken, helyenként tömegesen található Közép-Európa és a Balkán hegyeiben, 2500 m magasságig.

3. Rodopei orbáncfű (Hypericum cerastoides), ○ (június–szeptember). Sűrűn molyhos, aromás illatú növény. Heverő, arasznyi ágai legyökereznek. 2–4 cm átmérőjű virágait magánosan vagy sátorozva hozza. A fénylő sárga szirmokon és a leveleken is fekete mirigyszegély van. A Balkán félsziget hegységeiben sziklás, hegyi legelőkön él, 2500 m magasságig, de csak ott, ahol nem mészkő az alapkőzet. Az orbáncfüveket régóta ismerik mint gyógy- és festőnövényeket (l. Vadvirágok 1., 38. és Gyógynövények 28. o.).

4. Szirti üröm (Artemisia petrosa), ○ (július–szeptember). Havasok sziklás, szakadékos lejtőit 2000–3800 m magasságban díszíti ez a gyepes tövű, fénylő, fehér selymes szőrrel borított, kesernyés-aromás illatú, arasznyi növény. Kedveli a száraz, napos fekvést. Levelei szeldeltek, a gömbös virágfészkei gyapjasan molyhosak, fürtben nyílnak. A Kárpátok és Dél-Európa hegyeit járva találkozhatunk vele. Illóolajai miatt sok ürömfaj használatos fűszer- és gyógynövényként (l. Gyógynövények 10. o.).

1. Arany harangláb (Aquilegia aurea), ○ (június–július). Bókoló, jellegzetes formájú virágai úgy ülnek az egy- vagy kétarasznyi hajtások csúcsán, mint karcsú falusi haranglábakon a harangok. Vastag karógyökeréből növő levelei hármasan összetettek, szeldeltek. A virágok sárgák, és a szirom sarkantyúi összehajlanak. Sziklás, füves helyeken él a Balkán havasaiban, 2200 m magasságig. Számos más haranglábfaj és -fajta kedvelt dísznövény (l. Dísznövények 18. o.).

2. Havasi csukóka (Scutellaria alpina). Y (június–július). Az ajakosvirágúak családjába tartozó, tarackoló tövű félcserje. A felegyenesedő szárak végén nyílnak bíboribolya vagy fehértarka virágai. Dél-Európa havasaiban, 1000–2500 m magasságig, mészkősziklákon, törpesásos vagy csenkeszes gyepekben tűnik szemünkbe. Mutatós sziklakerti növény is.

3. Bolgár sáfrány (Crocus veluchensis), ○ (március–április). Sziklagyepekben, kőfoltok környékén, havasi réteken a hóhatárig megszámlálhatatlan tömegben nyílik ez a kis, a nősziromfélék családjába tartozó bennszülött növény. Hasonló a már megismert fehér és kárpáti sáfrányhoz (6. és 30. o.), de lepellevele világos- vagy sötétlila színű, tövén sötétebb csíkozással. A Balkán félszigeten és Kisázsiában igen sok színpompás sáfrányfaj él.

4. Kandillagólyaorr (Geranium macrorrhizum), ○ (május–szeptember). Erdélyben csak elvétve, de a Balkán félsziget havasaiban, mészkősziklás, törmelékes, árnyas lejtőkön gyakran látható. (Az Alpokban és az Appenninekben is él, 2500 m magasságig.) Illatozó, szeldelt levelű, hosszú, ferde gyöktörzsű növény. A termések csőrben végződnek, és a részterméskék felnyílva szétröpítik érett magvukat. Sokfelé ültetett dísznövény, gyakran kivadul. Erdélyben „vénasszonyvirág”, mert öreg nénék kapuban ülve gyakran egy-egy szálát szagolgatják.

1. Fejes len (Linum capitatum), ○ (június–július). Rövid életű, élénksárga virágai merev kocsányon, sátorozó fejecskében csoportosulnak. Tarackoló tövű szárai leveles meddőhajtásokban végződnek. Levélrózsáit tojásdad-nyelves levelek alkotják. A Balkán félsziget havasaiban, sziklás, füves helyeken él, 1400–2400 m magasságban. Közeli rokona a hazánkban, száraz lejtőkön található *sárga len* (L. flavum).

2. Szívlevelű gubóvirág (Globularia cordifolia), Y (május–július). Gyökerező szárú, törpe félcserje. Levélrózsában álló levelei lapát alakúak, csúcsuk kicsípett vagy háromfogú. 2 cm átmérőjű, gömbölyded fejecskében tömörül számtalan virága. Közép- és Dél-Európa havasaiban, napos, köves gyepekben, legelőkön, mészkősziklákon, görgeteges helyeken 800–2800 m magasságban él. A gubóvirágfélékhez tartozik. Jó sziklakerti talajtakaró.

3. Jávorka-kakascímer (Rhinanthus javorkae), ⊙ (május–szeptember). Félélősködő növény a tátogatófélék családjából. A gazdanövény gyökeréből csak vizet von el, kész tápanyagot ritkán, és rövid ideig önálló életre is képes. A Pirin-hegység havasaiban, sziklás, füves helyeken él, 1800–1900 m magasságban. A Balkán félsziget növényzetének tudományos feltárásában a magyar botanikusok oroszlánrészt vállaltak; e növényt Soó Rezső nevezte el Jávorka Sándorról (1883–1961), a magyar botanika kimagasló alakjáról. A kakascímereket száraz toktermésükben zörgő magjuk miatt csörgőfűnek is nevezik.

4. Pirini imola (Centaurea achtarovii), ○ (május–július). A Pirin-hegység 2000–2600 m magasságban fekvő, medvecsenkeszes rétjein, mészkősziklákon él. Alacsony, fehér pókhálósan molyhos, fészekvirágzatú növény. Hasonló, de nagyobb növésű a Közép-Európa hegységeiben élő *hegyi imola* (Centaurea montana), amely kedvelt dísznövény is.

A PIRENEUSOK

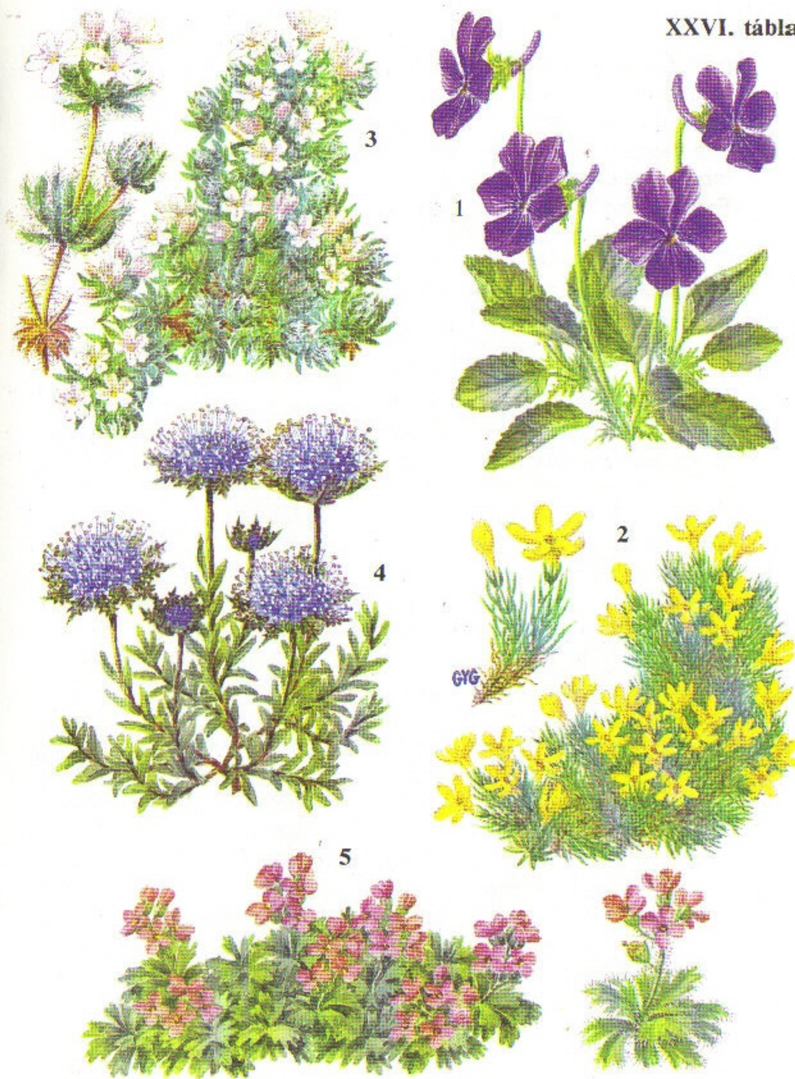
1. Szarvas ibolya (Viola cornuta), ○ (április–szeptember). Gyengén tarackoló növény, arasznyi, vékony, felálló szárakkal. Nagy virágai illatosak. Bennszülött növény a Pireneusokban; sziklás helyeken, havasi réteken él, 2400 m-ig. Kerti változata, amelyek közt fehér és sárga is van, elterjedt dísznövény. A *kerti árvácska* (l. Dísznövények 8. o.) nemesítésében is felhasználták.

2. Aranykankalin (Vitaliana primuliflora), ○ (május–július). A kankalinfélék családjába tartozik, de nem igazi kankalin. Párnás gyepeket formázó tőlevélrózsái szürkés-deresen molyhosak. Az Alpok délnyugati részén és a Pireneusokban, 1700–3400 m magasságban, sziklákon, törmeléklejtőkön, havasi legelőkön találjuk, kövirózsák, kőtörőfüvek, gombafüvek társaságában.

3. Borzas gombafű (Androsace villosa), ○ (június–július). Hasonlóan előző társához, ez is a kankalinfélék családjába tartozik. Sűrűn gyepes, bozontos szőrrel borított párnás növény, számtalan levélrózsával. Dél-Európa napos, száraz mészkőszikláin, de Erdély havasaiban is él, 1200–3000 m magasságban.

4. Kecses kékcsillag (Jasione laevis), ○ (június–július). Sok, leveles meddőhajtást növel. Fejecskékbe tömörült, élénkkék virágai valóban csillagszerűek. Gránitsziklás, köves lejtőkön él Dél-Európa havasaiban 1900 m-ig. A harangvirágfélékhez tartozik.

5. Szikladísz (Petrocallis pyrenaica), ○ (június–augusztus). Bozontos szőrű, gyepes, párnás növény. Napsütötte mészkőszirteken, törmelékes helyeken virágzik, a csúcsok közelében, 1700–3400 m magasságban. A Pireneusok, de az Alpok és a Kárpátok havasaiban is gyakori. A keresztesvirágúak családjába tartozik.

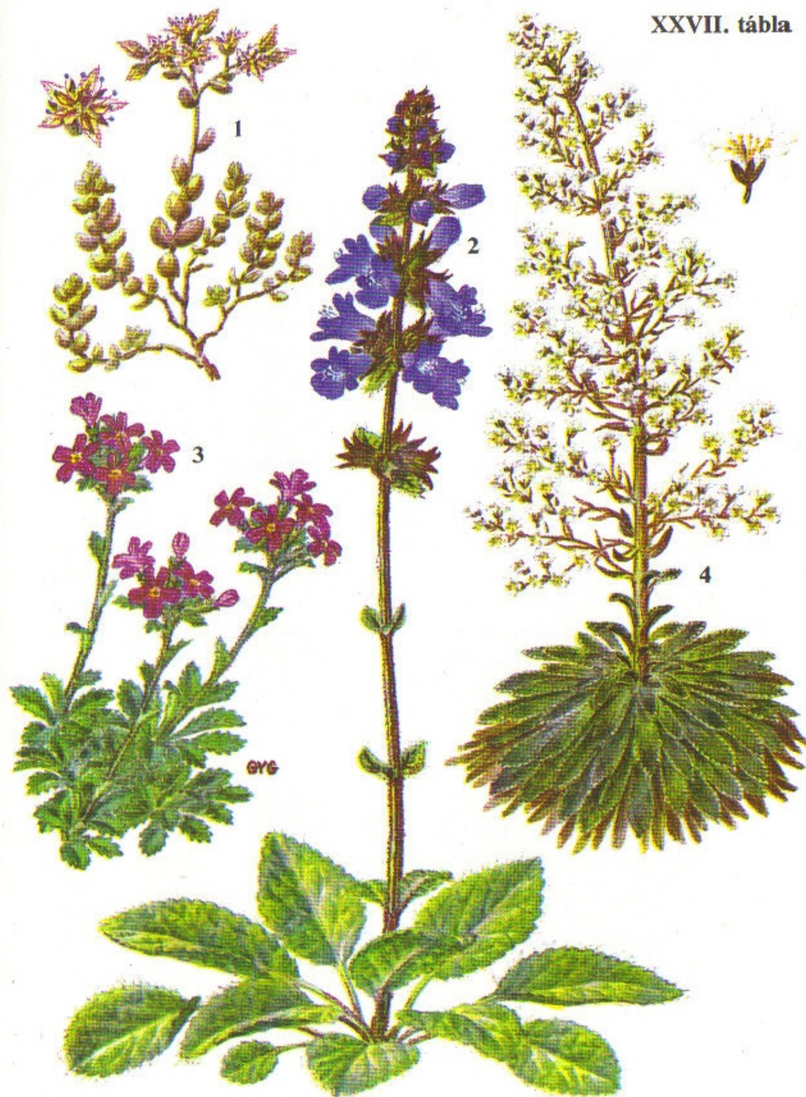

1. Mirigyes varjúháj (Sedum dasyphyllum), ○ (június–augusztus). Alacsony, párnát alkotó faj. Többnyire az egész növény sűrűn mirigyszőrrel borított, és ez szürkés-rózsás árnyalatot ad neki. Apró levelei kerekdedek, húsosak, pozsgásak. Fakó rózsás-fehéres virágai alacsony, sátorozó virágzatban nyílnak. Dél-Európa és Észak-Afrika hegyeiben, sziklák, kőfalak réseiben, törmeléklejtőkön, 2500 m magasságig él. Kitűnő sziklakerti növény is.

2. Sárkányszáj (Horminum pyrenaicum), ○ (június–augusztus). Legyökerező, tarackoló arasznyi növény, az ajakosok családjából. Molyhos tőkocsányán a virágok örvökben állnak, a murvalevelek hártyásak, pillásak. A párta sötét ibolyakék. Meszes talajú havasi sziklagyepekben él a Dél-Alpokban és a Pireneusokban, 1000–2450 m között. Fehér és rózsaszín változataival együtt kertekben szegélynövényként is használják.

3. Havasi balzsamvirág (Erinus alpinus), ○ (május–október). Levelei alacsony, laza párnát alkotnak, az egész növény szőrös, enyves tapintású. Mutatós, fénylő bíborszín virágai végálló fürtben gazdagon nyílnak arasznyi száron. Mészkősziklákon, száraz sziklagyepekben, törmelékes helyeken tenyészik 1000–2500 m magasságban, az Alpok és Délnyugat-Európa hegyeiben. A tátogatófélék családjába tartozik. Szívesen ültetik sziklakertekbe.

4. Hosszúlevelű kőtörőfű (Saxifraga longifolia), ○ (május–augusztus). A legnagyobb termetű és legszebb kőtörőfüvek egyike. Kopasz levelei hamvasak, csúcsukon mészbevonat van. Igen díszes, szabályos, lapított levélrózsái 3–5 évig növekszenek, mielőtt közepükön megjelenik az 1–2 arasznyi virágzat számtalan fehér, ritkán pirossal pettyegetett virággal. Elvirítás után a tő általában elpusztul. Hazája csak a Kelet-Pireneusok, 2400 m magasságig. Száraz mészkőszirteken, törmeléklejtőkön él. Nagyra becsült dísze a sziklakerteknek is.

1. Pireneusi boglárka (Ranunculus pyrenaeus), ○ (május–július). Rostos gyöktörzsű, apró növény. Ülő, lándzsás levelei ép szélűek, rajtuk az erek párhuzamosak. A kocsány molyhos, a hófehér virágok 2 cm átmérőjűek. Szőrfűgyepekben, nedves havasi réteken, az Alpok és a Pireneusok gránitvonulatain él, 1700–3000 m magasságban. Az ismertebb boglárkák leginkább szeldelt levelűek és sárga virágúak. Békavirágnak is hívják őket. Latin eredetű tudományos nevük is erre vall: *rana* = béka.

2. Pireneusi gamandor (Teucrium pyrenaicum), ○ (május–augusztus). Az ajakosok családjába tartozó, arasznyi, felálló vagy fekvő szárú, elálló szőrű növény. Murvalevelektől kísért virágai végálló fejecskébe rendeződnek. A párta nagy, krémszínű vagy bíborral tarkázott. Mészkősziklákon, havasi réteken, kizárólag a Pireneusokban, 2000 m magasságig él. Sziklakertekbe is ültetik.

3. Pireneusi pacsirtafű (Polygala vayredae), Y (április–szeptember). Örökzöld, alacsony törpecserje, bőrnemű, keskeny levelekkel, jellegzetes, rózsapiros-sárga tarka virágokkal. A színes csészelevelek közül a két oldalsó szárnyszerűen megnagyobbodott, az alsó szirom csónak alakú. Csak a Kelet-Pireneusokban él, erdőszéleken, havasi legelőkön, sziklás lejtőkön, törmelékes, mohos helyeken, 800 m magasság felett. A pacsirtafűfélék családjába tartozik. A hazai *pacsirtafű*-fajok nem cserjék, hanem tejnedves, lágyszárú növények, lila vagy kékes virágaik a száraz erdőket, gyepeket díszítik. (L. Vadvirágok 2., 20. o.)

4. Pireneusi tárnics (Gentiana pyrenaica), ○ (május–augusztus). Törpe, gyepesedő faj a Kelet-Pireneusokban, a Beregi- és a Máramarosi-havasokban és Délnyugat-Bulgáriában nedves réteken, füves helyeken, 1200–2800 m magasságban él. Bőrnemű, porcos élű levelei szálkákban végződnek. A sötét ibolyakék virágok magánosan nyílnak.

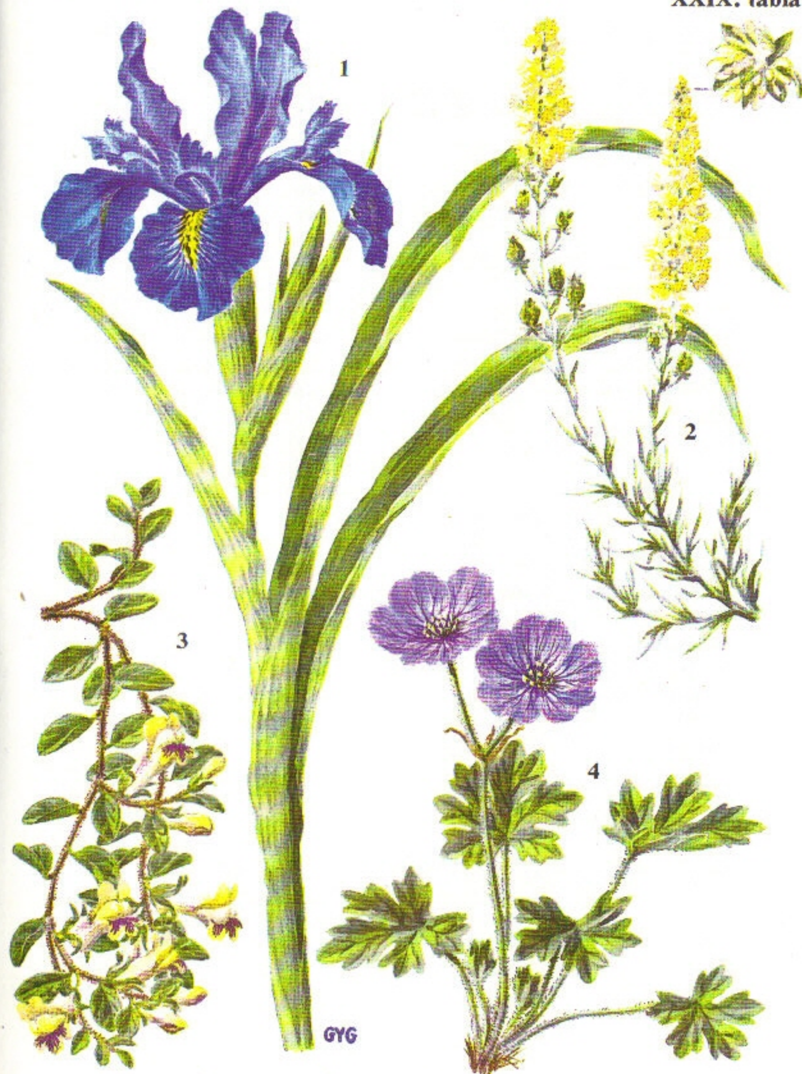

1. Pireneusi nőszirom (Iris xiphioides), ○ (július–augusztus). Tojásdad hagymagumója van és nem gyöktörzse, mint a hazai nőszirmoknak. Szálas, keskeny, sötétzöld levelei rovátkoltak, homorú oldaluk fehér-hamvas. Félméteres szárán 2–3 virág nyílik. A lepel ragyogó bíborosan kék, a lehajló cimpák közepén aranyszínű folt van. Nedves réteken csak a Pireneusokban és a Kantabriai-hegységben él, 2000 m magasságig. A holland és angol irisz néven közkedvelt kerti és vágóvirág (l. Dísznövények 60. o.) nemesítésnél is felhasználták ezt a fajt a kertészek.

2. Hamvas rezeda (Reseda glauca), ○ (július–augusztus). A közismert, illatos, *kerti rezedától* (R. odorata) eltérően évelő növény. Számtalan rövidke szárát hosszúkás, kékes-hamvas levelek borítják. Fehéres virágai tömött fürtben nyílnak. Havasi legelőkön, sziklagyepekben, meredek kőfalak repedéseiben él, 900–2500 m között. A Pireneusok bennszülött, a rezedafélék családjába tartozó faja.

3. Örökzöld oroszlánszáj (Antirrhinum sempervirens), Y (június–szeptember). A tátogatófélék családjába tartozó, mirigyes-molyhos törpecserje. Arasznyi ágai fekvők, murvalevelei az örökzöld szárlevelekhez hasonlók. Tátogató virágai laza fürtben nyílnak. A párta hófehér vagy krémszínű, az alsó cimpa gyakran bíborlilán erezett. Napsütötte sziklákon, repedésekben gyökerezik, kizárólag a Pireneusokban található, 2000 m magasságig.

4. Szürke gólyaorr (Geranium cinereum), ○ (július–augusztus). Függőleges, vaskos karógyökerű, formás növény. Mélyen, ujjasan szeldelt tőlevelei mindkét oldalukon szürkés-molyhosak. Alacsony hajtása kétvirágú, a szirmok kicsípett csúcsúak. A Pireneusokban élő alfaj virágai halványlilák sötétebb erekkel, a többi dél-európai hegyekben termőké sötétlila. Havasi réteken, szakadékok falán, sziklagyepekben él, 1500–2400 m magasságban.

NÉVMUTATÓ

(A római számok a színes táblákat, az arab számok a képeket ismertető szövegoldalakat jelölik.)

HU ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 3598 5

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Kossuth Nyomda, (83.0490), Budapest, 1984
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: D. Nagy Éva
Szakmailag ellenőrizte: dr. Priszter Szaniszló
A szöveget gondozta: Makai Judit
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Beszédes Natasa
156 000 példány. Terjedelem: 2,8 (A/5) ív. IF 4957

25,- Ft

A Búvár Zsebkönyvek eddig megjelent kötetei:

Madarak (4. kiadás)
Vadvirágok 1. (4. kiadás)
Gombák (3. kiadás)
Halak (3. kiadás)
Lepkék (3. kiadás)
Dísznövények (3. kiadás)
Csigák, kagylók (2. kiadás)
Fák, bokrok (3. kiadás)
Legyek, hangyák, méhek, darazsak (3. kiadás)
Vadak (3. kiadás)
Ásványok
Mohák, zuzmók, harasztok (2. kiadás)
Bogarak (3. kiadás)
Kövületek
Kutyák (3. kiadás)
Kígyók, békák (2. kiadás)
Díszmadarak (3. kiadás)
Vadvirágok 2. (3. kiadás)
Kultúrnövények 1. (2. kiadás)
Pókok, skorpiók (3. kiadás)
Háziállatok (3. kiadás)
Gyümölcsök (3. kiadás)
Ősállatok (2. kiadás)
Kultúrnövények 2.
Felhők (2. kiadás)
Állatkerti emlősök (2. kiadás)
Állatkerti madarak (2. kiadás)
Gyógynövények
Tengeri állatok 1.
Tengeri állatok 2.
Emberek
Kaktuszok, pozsgások
Fűszernövények
Különös növények
Kisemlősök
Emberelődök
Trópusi pillangók
Ősnövények
Kabócák, bodobácsok
Havasi virágok

